

УДК 811.111'373.611'42

Никитченко К. П.

КОГНІТИВНА СПЕЦИФІКА ПСЕВДОЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК СПОСОБУ ТВОРЕННЯ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ

Статтю присвячено дослідженню псевдозапозичення як одного із модифікованих когнітивних способів творення okazionalizmів в англomовному постмодерністському художньому тексті. Розглянуто також когнітивні механізми і процедури, що лежать в основі когнітивного способу словотворення.

Ключові слова: okazionalizm, okazionalne словотворення, псевдозапозичення, трансформація, мовна гра.

Никитченко Е. П. Когнитивная специфика псевдозаимствования как способа образования okazionalizmов. *Статья посвящена исследованию псевдозаимствования как одного из модифицированных когнитивных способов образования okazionalizmов в англоязычном постмодернистском художественном тексте. Рассмотрены также когнитивные механизмы и процедуры, лежащие в основе когнитивного способа словообразования.*

Ключевые слова: okazionalizm, okazionalnoe словообразование, псевдозаимствование, трансформация, языковая игра.

Nykytchenko K. P. Cognitive specifics of pseudoborrowing as the means of creating occasionalisms. *The article focuses on the research of pseudoborrowing as one of the modified cognitive means of creating occasionalisms in English postmodern literary text. Cognitive mechanisms and procedures underlying cognitive word-formation have been viewed in the article.*

There should be distinguished the main three types of occasional word-formation according to the type of knowledge pointed out by Vasyl Byalyk: aggregated, condensed and modified. This article characterizes one of modified means of creating occasionalisms in English postmodern literary text – pseudoborrowing. Pseudoborrowing has such differentiating features as the presence of three operations: 1) borrowings; 2) convergence of the borrowed word, unit or its component with the suffix, affix, word or word combination of the recipient language on the basis of a language game; 3) creation of occasionalism with different connotative marking (emotionality, evaluation, expressiveness, paradoxality, humorous colouring). Pseudoborrowings are the borrowings transformed from other languages and adapted to a new language system. The base for the research is chick-lit fiction, as it presents genuinely innovative mixture of forms, which is displayed in different types of occasional word-formation processes. As the article triggers cognitive grounds of occasional word-formation, cognitive mechanisms and procedures underlying it are described. Among which are the following: cognitive procedure of deviation from the inherent meaning and pejoration of meaning. It makes a case for application of such cognitive analysis to reveal new knowledge transmitted via pseudoborrowing.

Key words: occasionalism, occasional word-formation, pseudoborrowing, transformation, language game.

Запозичення, як результат мовних контактів та вияв «інференції і взаємодії міжмовного знання» [2, 262], є одним із засобів збагачення словникового складу мови. Залежність змін у мові від мовних контактів підкреслює О. Б. Ткаченко, наголошуючи на тому, що саме англійська мова

зазнала найбільших змін серед германських мов, і саме вона знаходилася в найбільш тісних контактах з іншими мовами [10, 80]. Відтак, завдяки запозиченням сучасна англійська мова має достатній арсенал внутрішніх мовних ресурсів для її успішного функціонування.

Сьогодні мовознавчі студії з неології та словотвору (українські – Г. Вокальчук, С. М. Єнікєєва, Ю. О. Жлуктенко, Ю. А. Зацний, Ж. В. Колоїз; зарубіжні – В. Адамс, Дж. Алджео, Л. Бауер) зосереджені на встановленні та обґрунтуванні стійких тенденцій у сучасних інноваційних словотвірних процесах, що спрямовані на творення нових лексичних одиниць загалом і оказіоналізмів у тому числі. Під оказіоналізмами ми розуміємо такі навмисно створені автором виражальні засоби, які утворюються за новими словотвірними моделями чи за порушенням старих, з характерним експресивним забарвленням та індивідуальним характером аби задовольнити нагальну потребу комунікації. Чільне місце серед індивідуально-авторських новотворів, що передають модифіковане знання (на противагу конденсованому та агрегованому) посідають оказіоналізми, що утворені шляхом запозичення.

Актуальність наукової розвідки визначається зростаючим інтересом сучасної неології до інноваційного потенціалу мови у царині когнітивного словотворення. Необхідність переосмислення положень класичної неології у термінах і принципах когнітивної парадигми зумовлює представлення когнітивного підґрунтя творення оказіоналізмів шляхом запозичення.

Мета статті – схарактеризувати псевдозапозичення як спосіб творення оказіоналізмів в англійському постмодерністському художньому тексті крізь призму когнітивної парадигми.

Пропонуємо розглянути це мовне явище саме на матеріалі англійського постмодерністського художнього тексту. Адже постмодернізм ХХ – ХХІ ст. як «химерний феномен сучасності» [1, 3], «естетичне свавілля» (В. Малухин), своєрідне «абсурдиське мислення» (Т. К. Гуменюк, О. М. Йосипенко) у лінгвопоетиці постає як «іронічний стиль письма» [1, 3], постулюючи культ всього нового, креативного, інтелектуально-ігрового (О. Оленіна), безперечно, впливає на структурно-функціональні особливості оказіоналізмів, які вважають «домінантою поетичної мови сучасності» [6], а способи їхнього словотворення в англійському постмодерністському художньому тексті набувають нових специфічних ознак.

В англійському художньому тексті запозичення, як спосіб оказіонального словотворення, має свої специфічні риси. Більше того, перенасиченість іншомовною лексикою, транслітерованими і транскрибованими мовними конструкціями, варваризацією літературного мовлення є певним «стилістичним ходом» постмодерністів у їхній грі з мовою [4, 112].

У цьому контексті радше навіть говорити не про запозичення, а про **псевдозапозичення** як спосіб номінації всього спектру лексичних інновацій, які створюються у свідомості письменника на основі іншомовних слів та отримують своє мовне вираження. Підставою для цього твердження є теза про те, що «для більшості комп'ютерних сленгізмів (теж саме стосується і оказіоналізмів – Н. К.) запозичення нерідко слугує лише першою ланкою

номінативного механізму, адже прості запозичення зазвичай не характеризуються експресивністю чи стилістичною маркованістю» [8, 39]. Але навіть і за їх наявності, немає підстав вважати таке запозичення оказіональним.

Дуже влучно визначає сутність псевдозапозичення як одного із продуктивних способів номінації (сленгу) О. О. Селіванова, відмінною рисою якого вона вважає наявність трьох операцій: 1) запозичення; 2) зближення на основі мовної гри запозиченої номінативної одиниці або її компонента з коренем, афіксом, словом, сполукою мови реципієнта; 3) створення неосеми, неолексеми або неофрази з конотативним маркуванням [8, 40]. Апелювання до терміна «псевдозапозичення», застосованого для вивчення сленгу як лексичної підсистеми мови, імплікує достатню ефективність, виходячи з емотивності, експресивності, оцінності, парадоксальності, гумористичного колориту [7, 176–180; 9, 30–31], що є спільними ознаками як для комп'ютерного сленгу, так і для оказіоналізмів.

Отже, псевдозапозичення у нашій розвідці кваліфікуємо як ті, які трансформовані з однієї мови в іншу та зазнали змін, адаптувалися до системи мови, у яку ввійшли, та повністю асимілювалися.

Вдалим, на нашу думку, прикладом псевдозапозиченого оказіоналізму слугує фраза *Mutches grassy arse, amoebas*, вжита ірландською письменницею М. Кейс – представницею та засновницею жанру “чик-літ”.

‘OK,’ she said, moving away. ‘**Mutches grassy arse, amoebas** (виділено автором). ‘Oh yeah.’ She was back. ‘What do you want to drink? I can steal you some tequila because it’s so cheap and disgusting they don’t care if we nick some of it’ (12, 532).

Досвідчений читач впізнає у ній відому іспанську розмовну фразу *Muchas gracias amigo* (Велике спасибі, друже), яка корелює з аналізованим вище оказіоналізмом. Переінакшення першого компонента фрази (*muchas*) на англійський лад (*muches*) відбувається шляхом інтеграції транслітерації та фонетичного процесу заміни голосного звука. Дещо іншу картину спостерігаємо стосовно наступної частини фрази: *grassy arse* виступає «зоровим діалектом» (*eye dialect*), тобто написанням, що імітує гумористичну діалектну чи просторічну вимову іспанського *gracias*. Останній конститuent (*amoebas*) є результатом субституції із частковою звуковою подібністю (*amigo*) на основі мовної гри. Враховуючи видозмінені лексеми, висновуємо, що фраза *mutches grassy arse, amoebas*, як креативний витвір фантазії автора внаслідок когнітивної процедури відхилення від питомого значення означає «спасибі, товстодупі амеби».

До слова, більшість запозичень з іспанської зберігають свій формальний вигляд і, зазвичай, вживаються в англійській мові із стилістичною метою, найчастіше, щоб надати «місцевого колориту» [3, 107]. У наведеному ж текстовому фрагменті іспанська фраза, творчо використана в просторі мовної гри, виступає мовним засобом сатири офіціантки Хелен на відвідувачів бару. Таке вживання псевдозапозиченої фрази створює атмосферу тонкого, гострого, уїдливого, і в той же час, підступно-замаскованого висміювання, творчо завуальованого і самим автором.

Гірка іронія та сарказм проглядається у наступному уривку, де мова йде

про ту ж саму офіціантку Хелен, рідну сестру головної героїні Рейчел, яку приводить у бар Кріс.

Helen returned about half-an-hour later. 'Adios amoebas,' (виділено автором) she greeted us.

'We have to say that,' she added, with a contemptuous curl of her lip. 'To make it authentic' (12, 531).

Як показує приклад, Хелен передає свої неприємні враження про їхню зустріч саме у цьому місці (авторка використовує іспанське слово *adios* «прощай» для привітання, що імплікує певну парадоксальність ситуації), називаючи відвідувачів бару одноклітинними організмами так, ніби привітання сленгом є «фішкою» закладу. У тексті не згадується, що заклад є тематичним (!), і тільки поодинокі підказки (*sawdust-strewn floor, wobbly table; I had a burrito earlier and it was a near-death experience*) натякають читачеві на причину чому нотки презирства, сарказму, дошкульного глуму відчутні у словах Хелен. До того ж, ця фраза виділена графічно (курсивом), що підсилює упевненість у тому, що це не випадковість, не помилка, а навмисно створена лексична інновація.

Отже, авторка використовує okazionalно запозичені фрази *mutches grassy arse, amoebas* та *adios amoebas* (що базуються на вже відомих лексичних одиницях іспанської мови, які зазнали модифікації) у звертанні до головної героїні та її хлопця. Такі іншомовні трансформовані запозичення, з одного боку, прирівнюють героїв до типових відвідувачів бару, а з іншого – показують реальне ставлення парубка до Рейчел, адже проходячи повз охайні затишні ресторани (*a restaurant that I felt was eminently suitable*) Кріс приводить її у *a raucous yellow shed* – «облуплений жовтий сарай».

Звернемося до іншого текстового фрагменту, у якому знаходимо приклад іспансько-французького запозичення: *The first person Ashling saw when she walked in was the enthusiastic bloke who'd given her the note saying «Bellez-moi» (13, 105).*

Okazionalizm *bellez-moi* утворений шляхом поєднання іспанського іменника *belleza* (краса) та французького займенника першої особи однини *moi* (мені, мене), причому другий компонент визначає граматичні характеристики першого. Доходимо висновку, що першим компонентом має бути дієслово у наказовій формі. Завдяки відкиданню суфікса *-a* (який в іспанській мові слугує засобом формування іменників від дієслів зі значенням дії, ефекту) лексема переходить до розряду дієслів. У цьому текстовому фрагменті okazionalizm *bellez-moi* є виявом мовної репрезентації знання «зателефонуй мені, красуне», що слугує для позначення слів і номеру телефону, написаних на клаптику паперу, який хлопець дає красуні-незнайомці, в очікуванні та сподіванні на те, що та йому зателефонує.

Спостереження дозволяють говорити про те, що цей okazionalizm є не тільки надзвичайно поширеним у досліджуваних текстах, а й слугує базою для подальшого креативного продукування лексем шляхом: 1) субстантивзації (*Ashling gave Bellez-moi a cheesy, sweaty-apologetic grin*) на позначення папірця із номером телефону; 2) ад'єктивності (*Even if he was hanging out Bellez-moi notes like they were flyers ... ; The girl who Marcus*

Valentine gave that Bellez-moi note to) та 3) усічення слова (*But why didn't you bellez him?*), у результаті чого виникає дієслово *to bellez*, що передає фрагмент знання «телефонувати за номером на папірці, який тобі дав парубок-незнайомець».

How she regretted not having bellez'ed him when she'd had her chance. And it was too late now because she couldn't find the note (13, 178).

Першу позицію за частотністю вживання 10 разів займають вищезазначені спільнокореневі okazіоналізми з вершиною *bellez*. Ми схильні до думки, що це пояснюється відсутністю конвенційної форми вираження даного фрагменту знання та авторською необхідністю реалізувати цю потребу. Причому, як слушно зауважує О. С. Кубрякова, позначення може отримати лише та ментальна структура, яка не тільки склалась у свідомості людини, а й є її оперативною одиницею, і тіло знака, однією своєю появою, здатне активізувати цю складну і часто багатопланову структуру знання про світ у свідомості людини [5, 239-240].

Проаналізуємо ще один приклад творення okazіоналізму, що реалізує явище запозичення:

Back at my office a note had been shoved under door. It said, 'Do you want to know who sent the nudie pictures of Detta and Racey? <...> It said to show up tonight, 10 p.m., at address on docks. Looked it up on map: it was a warehouse. Was prepared to bet, was a deserted warehouse. Why can't denooming ever take place in nice comfortable bar? (11, 487).

Як вдалося встановити, okazіоналізм *denooming* утворений або від французького *dénouement*, або ж від англійського *denouement*, яке у 1752 році запозичене від того ж таки французького слова. Та яким би за етимологією не був okazіоналізм, він позбувається ознак іншомовності у результаті дії процесів зворотнього словотвору (відпадає суфікс *-ment*), заміни при транскрипції голосних у слові (*oue*, що вимовляються як [u:] на oo) та суфіксації (додавання власне англійського суфіксу *-ing*).

Віднайти смисл у цьому okazіоналізмі допомагає авторський відступ, виконаний в унісон з глибокими внутрішніми переживаннями персонажа, у якому героїня Хелен, роздумуючи над залишеним їй повідомленням, вмикає радіо, щоб послухати новини:

Shooting incident in Dalkey was main story. A man in his fifties (Harry Fear) had 'shot several times at another man' (Racey). (11, 487).

Після чого слідує коментар автора:

This was utterly ridiculous. She was out of her mind to be involved in all of this; she could end up getting killed (11, 487).

З огляду на «палітру», що нею користується письменниця для опису подій, які уособлюють почуття та настрої героїні, слово осмислюється як іменник, що передає квант знання «розгадка, розв'язка, вирішення, вихід зі складної, заплутаної та, найголовніше, небезпечної ситуації», де має місце погіршення значення слова.

Слід наголосити, що кожен мовний знак, як результат когнітивної обробки інформації та досвіду, накладає свій відбиток на збуджувані ним уявлення [5, 150], якими в okazіоналізмі *denooming* виступають тривожність,

небезпека, адреналін, ризик, смерть.

У корпусі досліджуваного матеріалу знаходимо приклади і суто французьких псевдозапозичень: *They always seemed to be dropping in, distributing envelopes for a church collection or looking to borrow a jumper de-baller or ... or ... you know, that sort of thing* (14, 38).

У запропонованому прикладі має місце трансформація форми запозичення (**фр. déballer зі значенням «розпаковувати»**) в форми англійського okazional'nogo дієприкметника (*de-baller*): відбувається процес конвертування за моделлю **V→Participle**, зникає аксантегю (нарядковий діакритичний знак французької мови) та з'являється дефіс, що графічно виділяє префікс *de-*, водночас, акцентує увагу на тому, що річ розпакована, але не ношена.

Суцільна вибірка лексичних одиниць, що відносяться до okazional'izmiv-zapozichen'nykh, дозволила визначити продуктивність їхнього вживання в англійському постмодерністському художньому тексті, що становить 0,2%. Це, на нашу думку, не є значним, навіть зважаючи на той факт, що англійська мова сама є «донорською зоною» для запозичень в інших мовах.

Проаналізовані когнітивні способи okazional'nogo slovoтворення засвідчують поповнення стилістичної системи мови новими лексичними засобами виразності, створеними шляхом псевдозапозичення. Зміна фокусу уваги на дослідження когнітивної природи способів okazional'nogo slovoтворення дозволяє говорити про те, що автор, засобами словотвору, приносить нове знання, збагачує та розширює ракурс сприйняття, підштовхує до нових «відкриттів», пов'язаних із вживанням мовних одиниць. Запорукою цього є когнітивні процедури відхилення від питомого значення та погіршення (пейорація) значення слова, що лежать в основі утворення індивідуально-авторських слів. Водночас відкритими залишаються питання креації okazional'izmiv засобами постмодерністської мовної гри, які дозволяють накопичувати й передавати новий досвід, нове знання і, у такий спосіб, реалізувати креативний потенціал автора, що і буде виступати перспективою подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Список літератури

1. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : монографія. – Дрогобич: ТзОВ «Вимір», 2009. – 296 с.
2. Бялик В. Д. Епістемологія лексичного квантора: монографія / Василь Дмитрович Бялик. – Чернівці: Золоті литаври, 2012. – 420 с.
3. Джанибекова Л. А. Заимствования из итальянского, голландского, испанского и португальского языков в английский язык / Л. А. Джанибекова // International Journal of Experimental Education. – 2011. – №8. – С. 106-107.
4. Ковальчук М. С. Стилістичний потенціал сучасної постмодерністської прози / М. С. Ковальчук // Дослідження з лексикології і граматики української мови [Текст] : зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара ; за ред. : А. М. Поповський. – Дніпропетровськ : ДНУ, Вип. 10. – 2011. – С.108-114.
5. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
6. Ріжко Р. Okazional'izmi yak domінанта poetичної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття: функціональний аспект / Руслана Ріжко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 23. – 325 с.

7. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология / Е. А. Селиванова. – К.: Фитосоциотцентр, 2000. – 248 с.
8. Селиванова Е. А. Псевдозаимствование как способ номинации компьютерного сленга / Е. А. Селиванова // Мовознавчий вісник: зб. наук. пр. / МОН України; Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького / [відп. ред. Г. І. Мартинова]. – Черкаси, 2015. – Вип. 20. – С. 38-43.
9. Селиванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання / О. О. Селиванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
10. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу) / Орест Борисович Ткаченко. – К. : Наукова думка, 2007. – 240 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Keyes M. Anybody Out There / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2007. – 598 p.
12. Keyes M. Rachel's Holiday / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 1997. – 627 p.
13. Keyes M. Sushi for Beginners / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2001. – 564 p.
14. Keyes M. The Other Side of the Story / Marian Keyes. – London: Penguin Books Ltd, 2004. – 648 p.

References

1. Babeliyk, O. A. (2009). Pryntsyepy postmodernistskogo tekstotvorennia suchasnoi amerykanskoj prozy maloi formy. Drogobych: TzOVVymir.
2. Bialyk, V. D. (2012). Epistemolohiia leksychnoho kvantora. Chernivtsi: Zoloti lytavry.
3. Dzhanibekova, L. A. (2011). Zaimstvovaniia iz italianskogo, gollandskogo, ispanskogo i portugalskogo iazykov v angliiskii iazyk. International Journal of Experimental Education. (8), 106-107.
4. Kovalchuk, M. S. (2011). Stylistychnyi potentsial suchasnoi postmodernistskoj prozy. Doslidzhennia z leksykolohii i hramatyky ukrainskoj movy: zb. nauk. pr. Dnipropetrovsk : DNU. (10), 108-114.
5. Kubriakova, E. S. (2004). Iazyk i znanie: Na puti polucheniiia znaniia o iazyke: Chasti rechi s kognitivnoi tochki zreniia. Rol iazyka v poznaniia mira. Ros. akademiia nauk. In-t iazykoznaniiia. M.: Iazyki slavianskoj kultury.
6. Rizko, R. (2011). Okazionalizmy iak dominantna poetychnoi movy kintcia XX – pochatku XXI stolittia: funtsionalnyi aspekt. Lingistychni studii: zb. nauk. pr. Donetsk : DonNU. (23), 325.
7. Selivanova, E. A. (2000). Kognitivnaia onomasiologiia. K.: Fitosotciotcentr.
8. Selivanova, E. A. (2015). Psevdozaimstvovanie kak sposob nominacii kompiuternogo slenga. Movozaichnyi visnyk: zb. nauk. pr. Cherkaskyi nats. un-t im. B. Khmelnytskoho. Cherkasy. (20), 38-43.
9. Selivanova, O. O. (2012). Svit svidomosti v movi. Myr soznanyia v yazyke. Monohrafichne vydannia. Cherkasy : Iu. Chabanenko.
10. Tkachenko, O. B. (2007). Mova i natsionalna mentalnist (Sproba suchasnoho syntezu). K.: Naukova dumka.
11. Keyes, M. (2007). Anybody Out There. London: Penguin Books Ltd.
12. Keyes, M. (1997). Rachel's Holiday. London: Penguin Books Ltd.
13. Keyes, M. (2001). Sushi for Beginners. London: Penguin Books Ltd.
14. Keyes, M. (2004). The Other Side of the Story. London: Penguin Books Ltd.

Стаття надійшла до редакції 5.02.2016 р.